

Ahmet Öncü

Sosyoloji ya da Tarih: İbn Haldun ve Mukaddime Üzerine Bir Deneme

Öteki Yayınevi, Ankara 1993, 99 s.

I.

Mukaddime, asıl maksadı tarih ilminin mevcut tasavvur ve pratiğinin eleştirilmesi ile yeniden inşası olan bir projenin ürünü olarak değerlendirilebilir. *Mukaddime*'nin içindekiler listesine bir göz gezdirmek bile İbn Haldun'un temel tezinin ana hatlarını anlamak için kâfidir. İnsan eylemleri ile doğanın incelenmesi arasındaki farkı önemseyen İbn Haldun, tarihî-toplumsal varlık alanını ortaya koyarak bu alanda çalışmanın metotlarını araştırmıştır. İnsana ait olayların alanıyla ilgilediği için yüzeysel olarak tarih, herkesin ilgisini çeken ve herkes tarafından anlaşılabilir olan bir ilimdir. Ancak felsefe ile sıkı bağları olan ve sonucu tarihsel haberlerin doğrulanması, tenkidi ve toplumsal örgütlenmenin doğasını tespit etmek olan "derin-tarih" farklıdır ve İbn Haldun bu ilmin bağımsız olarak inşasını hedeflemektedir. *Mukaddime* "doğru tarih" in dayanması gereken temel ilkeleri ortaya koymaktadır ve

felsefe için mantık, fıkıh ilmi için usul-i fıkıh nasıl bir işleve sahipse, bu ilkeler de tarih için o oranda ölçüt teşkil edecektir. Tarih, görünürde, meydana gelmiş olayların anlatılmasından ibarettir ve tarih konusunda hata yapmak, insanî-toplumsal hadiselerin ardındaki ilkeler ve sosyal hayatın tabiatı ölçü alınmadığı takdirde kaçınılmazdır. Gerçek tarih ise, geçmişte olan insanî-toplumsal olayları düşünmek, araştırmak ve olayların gerçek nedenlerini açıklamak, olayların nasıl ve niçin meydana geldiğini derinliği ile bilmektir.

Gerçek tarihin inşası için mevcut tarih ilminin ve etkinliğinin hatalarının ortaya konması gerekmektedir. İbn Haldun, döneminde hakim olan tarih anlayışını şu şekilde eleştirmektedir: (1) Tarihsel çalışmaları tarihçiler yazar. Tarihçiler insan olduklarından hata yapabilir, gerçekliği tüm yönleriyle göremeyebilirler, yalan söyleyebilir ya da yeteneksiz olabilirler. (2) Bir inanca ve görüşe sıkı sıkıya bağlılık haberleri tenkit etme ve

araştırmaya engel teşkil eder. (3) Haberi nakledenlere güvenmek, başka deyişle haberin kaynağına karşı bilimsel analiz ve eleştiriden yoksun şekilde hayranlık duymak. (4) Haberin naklediliş maksatlarına dikkat etmemek; kim neyi niçin nakletmiş bilmeden aynen nakli tekrar etmek. (5) Nüfuz ve makam sahiplerine yakın olma isteği. (6) İnsanın garip olaylara meraklı oluşu, acayip şeylerin hemen dillere pelesenk olması. (7) Bütün bunlara ilaveten belki de en önemli hata sebebi, tarihçinin tarihsel haberler şeklinde nakledilen olayların ait oldukları çevrenin toplumsal yaşamının doğasını idrak edemeyişidir. İbn Haldun'un bu noktadaki eleştirisi, tarihçilerin, naklettikleri hadiseler hususunda kendisinin *tabi'atu'l-umran* olarak isimlendirdiği şeye riayet etmemeleri şeklinde özetlenebilir. Toplumsal yaşamın doğasını dikkate almamaları nedeniyle tarihçiler gerçekleşmesi imkansız hadiselerin nakledicisi olmuşlardır.

İbn Haldun'a göre kişi tenkidi ikinci derecede önemlidir; öncelikle lüzumlu olan, tarihsel haberin içine girip olay eleştirisi yapmaktır. Ancak bu şekilde aktarılan hadiselerde doğruyu yanlıştan ayırmanın yolu, yani şüpheye mahal bırakmayacak burhanî bir metotla doğruyu yanlıştan tefrik etmenin kanunu bulunur.

Maksadı, doğruyu ortaya çıkaracak metodun keşfi olan İbn Haldun, tarihsel haberin içerdiği gerçeği, tarihin hammaddesinden çıkarmaktadır ki, bu yaklaşıma göre tarihin mantığı da bizzat tarihten, maziden ve hal-i hazırda çıkarılmak durumundadır.¹

II.

İbn Haldun'un amacının, Batı'da gelişen sosyoloji bilimi ile irtibatlı olamayacağını *Mukaddime* kitabına odaklanarak ortaya koymaya çalışan Ahmet Öncü'nün kitabının yazım öyküsü, üniversitede aldığı bir ders ile başlıyor. University of Alberta'da Derek Sayer'in "Advanced Social Theory" dersinde savaşların Batı toplumlarında önemli kuramsal sorunlar olmalarına rağmen sosyolojik çalışmalarda bu olguya gereken önemin verilmediği kanaatini ortaya çıkaran bir tartışma sonucunda Sayer, bu bağlamda İbn Haldun'un da bazı cevaplar verebileceğini ve *Mukaddime*'nin derste sunumunun faydalı olacağını söyler. Sunum görevini üstlenen Öncü, bu sayede İbn Haldun'a dair literatürü inceleme fırsatı bulur ve sunumdan sonra çalışmasını sürdürerek İbn Haldun'un "sosyolojik tarih" olarak isimlendirilebilecek bir disiplinin kurucu adımlarını attığını ileri

¹ Kasım Şulul, "İbn Haldun'un (1332-1406) Tarih Görüşü", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XV (İzmir 2002), s. 141-170.

süren bir metni Sayer'e sunar. Sayer'in, İbn Haldun'un sosyolojiden ziyade tarih ile ilgilenen bir şahsiyet olduğu iddiasını geliştirmesini tavsiye ettiği Öncü, bir süre bu çalışmaya ara verir ve 1991 Kasım'ında tekrar İbn Haldun üzerine yoğunlaşarak bu defa taze bir bakışla meseleyi ele alarak eserini Türkçe olarak kaleme alır.

Kitabın temel iddiasını, İbn Haldun'un temel sorunları ile sosyolojininkilerin farklı olduğu şeklinde özetlemek mümkündür. Öncü, bu iddiasını desteklemek için sosyolojinin temel olarak Avrupa'nın özellikle 18. yüzyıl ve sonrasındaki serüveni içinde ve bağlamında oluşmuş bir ilmi disiplin olduğu düşüncesini vurgulamaktadır.

Kitabın birinci bölümü, "Batı'nın Kendi Tarihi ile Söyleşisi: Sosyoloji" başlığının da işaret ettiği üzere, sosyolojinin ortaya çıkışını, modern tecrübe sınırlarında ve özellikle devrimler bağlamında ele almaktadır. Öncü'ye göre sosyoloji modern toplumun ürünüdür ve modern toplumsallık ise 18. yüzyılın biri politik diğeri ekonomik iki büyük devriminin sonucunda içeriğini kazanmıştır. Bir yandan Protestanlık ile bireyselliğin belirmeye başlaması, beraberinde laikleşme süreçleri, diğer yandan da bilimsellik, yeni üretim şekilleri üretmiş ve sosyoloji, Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde Fransa'da doğ-

muş, pratik içeriğini kazandığı İngiltere'de Sanayi Devrimi öncesi ve sonrasında gelişmiştir. Bu bilimin gelişimine dair ayrıntılar kitapta, sosyolojinin ortaya çıkışının incelendiği "Şefkatli Aldırmazlıktan Düşünceli İlgiye: Sosyolojinin Programının Gerçekleşmesi" ve gelişimi ile yaygınlık kazanmasının tartışıldığı "Sosyolojinin Programının Tamamlanması: Aydınlanmadan Comte'a" alt başlıkları çerçevesinde ele alınmaktadır.

İlk aşamada toplumda feodali-
teden burjuvaziye geçiş ve burjuvazinin dağılmasına sebep olduğu yapının yerini alacak yeni bir çerçeve üretmemesinin ortaya çıkardığı boşluk ve devrimleri inceleyen Öncü, burjuvazinin yeni "işveren-işçi ilişkisi" içinde gittikçe fakirleşen ve zor durumda olan alt tabakaya şefkatli bir aldırmazlıkla yaklaştığı sosyolojiyi üreten toplumsal nedenlerin ortaya çıktığı süreci yetkin bir şekilde ortaya koyuyor. 18. yüzyılda Fransa'da tohumları atılan bilimin, Durkheim, Comte, Fransız düşünürleri ve İngiliz ekonomistlerinin elindeki gelişimi ile temel unsurları açısından ortaya konduğu kitapta burjuvazinin işveren-işçi ilişkisini doğurmasının, bireyselliği artırması ve zamanla yeni bir sınıfın ortaya çıkışı ile yeni sorunların doğmasına sebep oluşu üzerinde ayrıntılı bir şekilde duruluyor. Bu aşama, Öncü'nün tespitlerine göre, Corrigan ve Sa-

yer'in "toplumun içindeki toplumun" varlığının keşfedilmesi ve Karl Polanyi'nin "dönüşüm" dediği sürecin başlangıcı da olmuştur. Zamanla devlet yoksulluk sorununa sahip çıkmak zorunda kalmış, devletin toplum hakkındaki bilgisini ve dolayısıyla kontrolünü arttırabilmek amacıyla topluma dair veriler toplanmaya başlanmış; Öncü'nün deyişi ile burjuvazinin şefkatli aldırmaçlığı düşünceli bir ilgiye dönüşmüştü.

Öncü'nün sosyolojinin gelişimini anlatırken dikkat çektiği iki husus var: Birincisi sosyolojinin Batı'nın tecrübesi içinde, toplumların geçirdiği aşamalar içinde ortaya çıkan bir bilim olduğu; ikincisi, gelişimi içinde incelendiğinde zamanla güçlenen sosyolojinin entelektüel bir bilme alanı olarak kalmadığı ve "insanın bilinçli eylemi"ni bilimin gereklerine göre düzenlenmesi ile bir ideoloji haline geldiği gerçeği.

"Sosyologların Kampı ve İbn Haldun" başlığını taşıyan ikinci bölümde Öncü, sosyolojinin temellerini anlatarak bir önceki bölümde inşa ettiği zemini kullanıyor ve özeldede Baali ve Dahouadi'nin İbn Haldun'un sosyolojinin kurucusu ve sosyolog olduğu iddialarının neden doğru olamayacağını göstermeye çalışıyor. Baali, İbn Haldun'un eserini, konusu toplumsal örgütlenme olan bağımsız bir bilim olarak tasarlamasını, onun sosyolojinin kurucusu olduğunun delili olarak gös-

termiştir. Dahouadi de İbn Haldun'u sosyologların kampına yerleştirmekte hiçbir sorun görmediğini ifade etmiştir. Birincisi, sosyolojiyi tek başına toplumsal örgütlenmenin incelenmesi olarak değerlendirdiği için ve ikincisi İbn Haldun'u sosyolojinin şekillendirdiği perspektif çerçevesinde değerlendirdiği için Öncü'ye göre onu yanlış okumuş ve yanlış sonuçlara ulaşmışlardır.

Öncü'ye göre İbn Haldun ve sosyologlar yalnızca farklı sorunlar ile uğraşıyor değil; ayrıca farklı dünyanın insanlarıdır da: "Oysa ki sosyolojinin temellerini atan düşüncüler, yeni bir dünyanın, modern dünyanın aydınlarıdır. Bu dünya, aklın en azından entelektüel düzeyde dine karşı gelişimi ile kendinden önceki dünyalardan tarihsel olarak kopmuştur. Bu kopuşla, akıl önce negatif bir içerikle gerçekliğe bakmaya başlamış, mevcut toplumsal düzenin temellerinin insan doğasına ya da insanın özgür gelişimine engel olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bu, aydınlanmanın tezidir ve sonraki dönemlerin üzerinde belirgin izler bırakmıştır.

Aydınlanmadan bu yana, modern Batı'da toplumla ilgilenmenin altında öncelikle insanla ilgilenme yatmaktadır. Bu insan önce düşüncede kategorik olarak geliştirilmiş ve sonra toplumsal dönüşümün aldığı hızla, ampirik bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bu dönüşümle beraber toplumsal so-

runlar, başta toplumsal istikrarsızlıklar, maddî ve manevî yoksulluklar olmak üzere, insanın sorunu gibi algılanmış ve sosyoloji insanın bu tür sorunlarını yaratan süreçlerini inceleyen ayrı ve ideolojik bir disipline dönüşmüştür. Bu sebeple dünyadaki ilk sosyoloji bölümünün, bireyin toplumsal yapının temel ögesi olarak görüldüğü ABD’de Chicago Üniversitesi’nde 1892’de kurulmuş olması hiç şaşırtıcı değildir” (s. 40-42).

Bu modern bilimde en temel meselelerin birey ve özgürlük sorunsalı çevresinde şekillendiği dikkate alınmalıdır. Modern toplumsallığı ve modern kapitalizmi; bireyi görmeyen İbn Haldun’un ise bireyin özgürlük sorununu tartışmasını beklemek kronolojik bir hata olacaktır: İbn Haldun sosyolog değildir.

İbn Haldun’un entelektüel mirasını doğru anlayabilmek için bir an sosyoloji unutulmalı ve İbn Haldun kendi tarihsel gerçekliğinin sınırları içinde ele alınmalıdır. Bir başka deyişle, onun düşüncesi kendi tarihsel bağlamının içinde ve bu bağlamın özgün kategorileri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Öte yandan sosyolojinin unutulmasıyla birlikte onun geliştirdiği toplumsal örgütlenme kuramı da gözden kaçırılmamalıdır.

Mukaddime okunurken İbn Haldun’un zihninde şu soruların olduğu unutulmamalıdır: “Tarih

bilimsel olarak çalışılabilir mi veya tarih bir bilim mi? Tarih bir bilim ise ne tür bir bilimdir?...” İbn Haldun bunu belirterek sadece yüzeysel tarihle derin tarih arasındaki çalışma ilkelerinin farklılığını belirgin kılmak istemiyor, daha önemli olarak yüzeysel tarihle derin tarih arasında eleştirel bir ilişki kurmayı da amaçlıyor. Öncü’ye göre, işte bu ilişki kurabilme girişimi, *Mukaddime*’nin pek çok yorumcusunun gözünden kaçan, ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır.

Bir süre aktif biçimde siyasetle de ilgilenen İbn Haldun, döneminin sorunlarının siyasetten farklı bir metotla çözüleceği kanaatine varmış ve ilgisini tarih ilmine yöneltmiştir. Bir yıkım döneminde yaşayan İbn Haldun, kendi döneminin olaylarının sonraki kuşaklara nasıl aktarılacağını belirleyen kişilerden biri olmak amacındadır denebilir. Haber geleceğinin kuvvetli olduğu bir dönemde yaşayan İbn Haldun, yalnızca kronolojik sırasıyla tarihsel olayların verilmesinin ve haberlerde yalnızca kişi tenkidinin yapılmasını yetersiz bulmaktadır. İnsanların zamanlarının oluşum sürecinde fail olduğunu savunarak farklı bir zaman algısı ve kişi tenkidi yanında olay tenkidini gerekli görerek yeni bir metodoloji öngörür: “Geçmiş tarih hakkında pek çok şey öğrenmiş olan kimse koşulların uğradığı değişimler hakkında habersiz” kalabilir. Bu

gibi durumlarda tarihçiler, tarihsel habere, gözlemlerinden çıkardıkları, kendi zamanlarının bilgisini uygulular ve geçmişle bugün arasındaki büyük farkı göremezler. Bununla birlikte bu tedavi edilemez bir durum değildir: “O halde tarih, belirli bir döneme veya ırka özgü olaylara işaret eder. Bölgelerin, ırkların ve dönemlerin genel koşullarının tartışması tarihçilerin temelini oluşturur.”

Aslında, İbn Haldun’un mevcut malzemeyi yeniden ve farklı bir anlayışla yazması yeni ve özgün bir bilgi sunmuştur. Bununla beraber, İbn Haldun haber geleneğine “zaman içinde değişim” tasavvurunu da tanıtmıştır. Cheddadi’nin belirttiği gibi, bu katkı, İslam tarihi yazımı geleneğinde gerçekten yeni bir dönemi başlatmıştır denebilir. İbn Haldun’un zaman kavramı ise doğal olarak kendi kültürünün özellikleri ve anlayışlarını yansıtmaktadır. Doğru’da zaman insanın kaderini belirleyen bir boyut olarak algılanmış ve insanların yaşadıkları zamanın genel yapısını değiştirme güçlerinin olmadığına inanılmıştır. İbn Haldun zamanın böylesine boyun eğmişlikle veri alınmasına karşı çıkabilmiş ve “Nasıl olup da belli zamanlarda toplumsal bir canlılık, belli zamanlarda toplumsal yıkımlar yaşanıyor?” sorusunu sormuştur. Bunu yanıtlamaya çalışırken kendi toplumsal örgütlenme kuramını geliştirmiş ve bu kurama dayanarak belirli

zamanların genel niteliğini biçimlendiren koşulları ve bu koşulları yaratan eğilimleri bilimsel bir yöntemle anlamaya çalışmıştır.

Ortaçağın bir mirası olarak tarih bilinci Batı’da oldukça uzun bir süreç sonunda ve etkileri sonradan hissedilecek bir gecikmeyle, Rönesans’la, önemli bir değişime uğramıştır. Ortaçağda zamansal farklılıklar dikkate alınmazken, Rönesans geçmişte hayalî bir altın çağa saplanıp kalmış ve Aydınlanma geçmişte bir insanlık tarihinin bulunduğunu ve bu tarihin bugünden ve gelecekte farklı olduğunu göstermiş, zaman içinde ilerleme düşüncesini icat etmiştir. Giddens’in belirttiği gibi, Aydınlanma döneminde ilerleme düşüncesi de dahil olmak üzere geliştirilen düşünceler sadece daha sonraki dönemlerin toplumsal kuramlarının, en başta da sosyolojinin temel sorularını tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda belli açılardan modern dünyanın ortaya çıkışını hazırlayan toplumsal dönüşümlerin içeriğini de belirlemiştir. Modern dünyanın oluşturulması sürecinde tarih, insanlığın geçmişini inceleyerek bu geçmişin nasıl olup da bugünü yarattığını araştıran idealist felsefe ile içiçe geçmiş bir disipline dönüşmüştür. Dolayısıyla Batı’da, tarihle ilgilenmek, tarihsel sürecin bütünlüğünde yüksek bir anlam arama amacına dönüşmüş ve bu gelenek Hegel ile doruğa erişmiştir.

Öncü'nün tespitlerine göre İbn Haldun'un yaklaşımının aksine, Batı'da tarih disiplini olayların "ne, ne zaman, nasıl ve niçin" sorularını sorarak, incelenmesi olarak tanımlanmıştır. Tarihsel haberdeki gizli gerçek sorusuyla temel bir sorun olarak neredeyse hiç ilgilenmemişlerdir. İbn Haldun'un deyimini kullanırsak, Batı'nın derin tarihçileri tarihsel habere gerçek anlamda bir gereksinim duymamışlar ve bu nedenle tarih disiplininin en önemli sorusuyla hiçbir zaman karşı karşıya kalmamışlardır: Tarihsel haberi kendi başına bir konu olarak bağımsız bir disiplin içinde ele almamışlardır.

Öncü, Batılı benzerlerinin aksine İbn Haldun'un geçmişte bir insanlık tarihi olduğunun gösterilmesi sorunu ile işe başlamadığını belirtmektedir. İbn Haldun'un yaşadığı dönemde ve kültürde en çok ilgilenilen konuların başında insanlığın geçmişi geliyordu. İbn Haldun bu ilginin eksik tarafını görerek tarihsel haberle aktarılan geçmiş bilgisinin doğruluğunu nasıl belirleyebiliriz sorusunu soruyordu. Cevabı ile mevcut tarih bilincini değiştirmeye çalıştı. Zaman içinde insanlığın ilerleyip ilerlemediği türünden bir soru ile ilgilenmiyordu. Öncü'ye göre, İbn Haldun'un toplum kuramının Batı'da tarih felsefesinin bir uzantısı olarak gelişen sosyoloji geleneği ile arasında önemli hiçbir bağ bulunma-

maktadır ve aksini iddia etmek, İbn Haldun'un düşüncemize sunabileceği tüm yenilikleri işin başında yadsımdan başka bir anlama gelmemektedir.

Toplumsal örgütlenme konusunda İbn Haldun'un söyledikleri de önemlidir. Ancak unutulmalıdır ki, İbn Haldun'un bu husustaki incelemesi, sisteminde ikincil niteliktedir. Ona göre toplumsal örgütlenmenin temel karakteristikleri; öncelikle "insan ya da bireyin var olduğu toplumsal bütünlüğün dışında düşünülme-yeceği; ikinci olarak insanların yaşam koşullarını biçimlendirirken, bilinçleriyle eylemlerini yönlendirdikleri; üçüncü olarak sınırlayıcı bir baskıya ve kuvvetli bir otoriteye, yani siyasî güce gereksinim duyulduğu; dördüncü ve en önemli olarak da insanların bir gruba üye olduklarının bilincinde oldukları"dır (İbn Haldun bu durumu *asabiyye* terimi ile kavramsallaştırmıştır).

İbn Haldun daha sonra bu dört sabit nitelik arasında karşılıklı belirlenim ilişkileri kurmaya çalışmış ve bu ilişkilerin incelenmesinden yola çıkarak tarihin değişken niteliklerini tanımlamıştır. Toplumsal örgütlenme, insanların işbirliğinin doğal sonucunda evrensel bir kategoridir ve biçimi ne olursa olsun, grup aklı temelinde kurulur. Grup aklı temelinde insanlar otorite baskısına razı olurlar. Kısacası, "insan uygarlığı, örgütlenmesi için siyasî liderliği gerektirir."

Öncü, bu şekilde İbn Haldun'a dair sıradanlaşmış bilgilerimizi zihindeki sıradanlık kategorisinden çıkararak, kendi İbn Haldun okumasındaki anlamı ile yeni bir zemine yerleştirmeyi başarmaktadır. Daha önce İbn Haldun'un sosyolog sayılması için delil gösterilen ikili toplumsal örgütlenme tasnifi de bu yeni okumada onun bir sosyolog olmadığını kanıtlayan bir delile dönüşmektedir: İbn Haldun, Batılı düşünürlerin modern toplumu geleneksel toplumları tasfiye eden bir gelişme olarak görmesinin aksine, yerleşik toplumların ortaya çıkmasıyla göçebe toplumların tarih sahnesinden silinebileceğini ileri sürmemiştir. Bu durum onun zamanında düşünülmesi zor, hatta belki imkansız bir eğilim olmasının yanı sıra, onun tarihsel anlayışı açısından da uygun değildir. Bir başka deyişle, yerleşik biçimde toplumsal örgütlenme tarih sahnesine çıkınca, göçebe yaşam biçimi yok olma sürecine girer türünden bir iddiayı *Mukaddime*'den çıkarmanın imkanı yoktur.

“Sonuç Yerine ya da *Mukaddime*: Tarihsel Sosyolojiye Karşı Sosyolojik Tarih” başlıklı son bölümde yazar, önceki bölümlerin kısa bir özetini sunarak İbn Haldun'un tarihsel sosyoloji ile irtibatlandırılmasından ziyade “sosyolojik tarih” denilebilecek bir disiplinin kurucusu olduğunu ileri sürmekte ve Aries'in karşılaştırmalı tarih çalışması ve Pompa ile İbn Haldun'u karşılaştırarak İbn Haldun'un tarihsel sosyoloji ile yakınlık ve farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Eserinde orijinal bir senteze ulaştığı görünen Öncü, sahip olduğu malzemeye yeniden anlam kazandırmış ve hedefine aşama aşama ilerleyerek bütünlük arz eden bir eser ortaya koymayı başarmıştır. Bu aşamalı ilerleme, yazarın yer yer tekrarlar ile metni beslemesini gerekli kılsa da sunduğu argümanları birbiri ile irtibatlandırmış olan Öncü'nün tekrarlara yer vermekten kaçınmamasının bir diğer sebebinin de bu bütünlük kaygısı olduğu düşünülebilir. Yazar, metnin akışına zaman zaman müdahale ederek çok sıkı ördüğü anlamlar ağında metin ile doğrudan irtibatlı olmayan kısa molalar da vermekte ve kitapta alıntılarını ya da aktarılan fikirlerin kaynakları, metin içinde verilirken; az sayıdaki dipnotta ise yazarın açıklamasına metinde yer vermeyi uygun görmediği fikirlerin ayrıntıları, kaynakları ve bazen de tartışmaların tazammunları aktarılmaktadır.

İleri sürdüğü her fikrin söyleniş amacının farkında olduğunu hissettiren ve okuyucusunu da her adımdan haberdar eder biçimde malumatı sunan Öncü, kitabın yazılış öyküsünü verdiği giriş bölümünün sonunda, İbn Haldun'u bugünün bilim dünyasına

ve kendi gündemine taşıyarak ortaya koyduğu şu anlamlı yoruma yer veriyor: “[İbn] Haldun niyeti ne olursa olsun doğruyu aradı. En azından yalanlara ve hayal ürünlerine karşı savaş ilan ettiğini yazabildi. [İbn] Haldun doğru tarihi yazabildi mi? Doğruyu aramak sonsuz bir uğraş olduğu için herhalde yazamamıştır. [İbn] Haldun’dan geriye tarihten çok tarihçilik kaldı; çünkü en yerinde

soruyu sorabildi. Değişkenler arasında niceliksel ilişkiler bulunun, insan bilimlerinin temel sorununa dönüştüğü bir zamanda, [İbn] Haldun’un bu basit ve basit olduğu ölçüde zor olan yerinde sorusu sorulmalı: “Doğru nedir?” Tabii hâlâ “doğruyu” aramak niyetindeyse ve insanlık tarihine yaşanmış insan deneyimlerinin toplamı olarak sahip çıkabiliyorsak” (s. 21).